



بررسی اثرات شبکه های اجتماعی تحت وب بر زندگی اجتماعی افراد جامعه محمد هادی محمدی

محمد هادی محمدی - dadkhahvakil@gmail.com
طلبه پایه یک حوزه علمیه امام صادق «ع» خدابنده

بررسی اثرات شبکه های اجتماعی تحت وب بر زندگی
اجتماعی افراد جامعه

*محمد هادی محمدی ، طلبه پایه یک حوزه علمیه
امام صادق «ع» خدابنده، dadkhahvakil@gmail.com

۱. مقدمه: ظهور یک واقعیت اجتماعی نوین

ظهور فناوری های نوین ارتباطی در عصر حاضر و گسترش خیره کننده شبکه های اجتماعی مجازی، تحولاتی عمیق را در کارکردهای اجتماعی و خانوادگی به وجود آورده و یک واقعیت اجتماعی نوین را بر ساخته است «۱». این شبکه ها، به ویژه اینترنت و پلتفرم های مبتنی بر آن، با شکستن مرزهای سنتی ارتباطات، به بخشی جدایی ناپذیر و پدیده ای غالب در زندگی روزمره، خصوصاً برای نسل جوان و نوجوان، تبدیل شده اند «۱، ۲». آمارهای متعدد نشان دهنده گستره حضور این رسانه ها در جامعه ایرانی است و جوانان به عنوان کاربران اصلی، بخش قابل توجهی

از اوقات فراغت خود را به استفاده از این فضا اختصاص می دهند «۱».

ادعای اصلی این بررسی آن است که با وجود کارکردهای مثبت این فناوری ها، مانند تسهیل تبادل اطلاعات، نحوه استفاده و فرهنگ حاکم بر آن ها، مجموعه ای از آسیب های عمیق اجتماعی، فرهنگی، خانوادگی و روانی- رفتاری را به همراه داشته است. در حالی که این شبکه ها در ظاهر با وعده «اتصال» ظهور کردند، در عمل پدیده ای متناقض به نام «تنهایی جمعی» را رقم زده اند «۲». این نشان می دهد که کمیت ارتباطات مجازی نتوانسته است جایگزین کیفیت تعاملات چهره به چهره شود. ازهم پاشیدگی خانواده، بحران هویت، تضعیف ارزش های دینی و ظهور اشکال جدیدی از اعتیاد و انزوای فردی، تنها بخشی از پیامدهای نگران کننده ای است که نیازمند بررسی دقیق و موشکافانه است «۲، ۶». برای درک عمق این تأثیرات، ابتدا باید به تعریف و ماهیت این فضاهای نوین اجتماعی پرداخت.

۲. تعریف و ماهیت شبکه های اجتماعی مجازی

برای تحلیل دقیق اثرات شبکه های نوین بر جامعه، درک صحیح مفهوم "فضای مجازی" و "شبکه های اجتماعی" به عنوان زیربنای این تحولات، امری ضروری است. این فضاها با ویژگی های منحصر به فرد خود، بستری

متفاوت از دنیای واقعی برای تعاملات انسانی فراهم آورده‌اند.

اصطلاح شبکه اجتماعی را برای نخستین بار "چی ای بارنز" در سال ۱۹۵۴ مطرح کرد «۱». در تعریف مدرن آن، که توسط "بوید و الیسون" ارائه شده است، شبکه‌های اجتماعی سرویس‌هایی مبتنی بر وب هستند که به افراد امکان می‌دهند تا پروفایل‌های شخصی برای خود ایجاد کرده، فهرستی از دیگر کاربران که با آن‌ها در ارتباط هستند را مدیریت کنند و با برقراری ارتباط با دیگران، محتوا و منابع خود را به اشتراک بگذارند «۱».

این فضای مجازی با چند ویژگی بنیادین از جهان واقعی متمایز می‌شود که هر یک به نوبه خود بسترساز آسیب‌های نوین هستند. مهم‌ترین این ویژگی‌ها گمنامی «Anonymity» است که با پنهان کردن هویت واقعی، به پدیده جامعه‌شناختی «بازداری‌زدایی» «disinhibition» دامن می‌زند؛ فرآیندی که در آن هنجارهای اجتماعی و فردی تضعیف شده و زمینه بروز رفتارهای نابهنجار فراهم می‌شود «۲، ۴». علاوه بر این، دسترسی آسان و بدون محدودیت زمان و مکان، این فضا را به یک حضور دائمی در زندگی فردی بدل کرده «۱، ۵» و سرعت بالای تبادل اطلاعات، کنترل محتوا را تقریباً ناممکن ساخته است «۱». «در نهایت، سیال بودن و عدم وجود مرزهای فیزیکی، امکان تعاملات فراملی را فراهم می‌آورد و مرزهای فرهنگی سنتی را به چالش می‌کشد «۱، ۵».

گسترده‌گی استفاده از این شبکه‌ها در جامعه ایران ابعاد قابل توجهی یافته است. آمارهای غیررسمی از ضریب نفوذ ۴۹ درصدی اینترنت در کشور حکایت دارد، در حالی که میانگین جهانی آن ۴۲ درصد است. وجود حدود

۳۳ میلیون گوشی هوشمند، دسترسی به این فضا را بیش از پیش تسهیل کرده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که جوانان ۱۲ تا ۲۹ ساله، با میانگین حضور ۵ تا ۹ ساعت در روز، از کاربران اصلی این شبکه‌ها هستند «۱». این ویژگی‌های منحصربه‌فرد و مقیاس وسیع استفاده، بستر را برای ایجاد و تشدید آسیب‌های اجتماعی جدید فراهم می‌آورد که در ادامه به تحلیل آن‌ها پرداخته می‌شود.

۳. آسیب‌شناسی اجتماعی شبکه‌های مجازی: تحلیل چندبعدی

اگرچه شبکه‌های اجتماعی و فناوری‌های نوین به خودی خود مخرب نیستند، اما نحوه استفاده، فرهنگ حاکم بر آن‌ها و انگیزه‌های پنهان گردانندگانشان می‌تواند به بروز آسیب‌های جدی در سطوح مختلف اجتماعی، از نهاد خانواده گرفته تا هویت فردی و سلامت روانی جامعه، منجر شود. این بخش به واکاوی مهم‌ترین این آسیب‌ها در ابعاد خانوادگی، روانی-رفتاری و هویتی-فرهنگی می‌پردازد.

۳.۱. آسیب‌های خانوادگی: تضعیف بنیادین‌ترین نهاد اجتماعی

خانواده به عنوان کارگزار اصلی جامعه‌پذیری «primary agent of socialization» ، یکی از آسیب‌پذیرترین حوزه‌ها در برابر پیامدهای منفی شبکه‌های مجازی بوده است. این تأثیرات هم در روابط میان همسران و هم در ارتباط والدین و فرزندان مشهود است.

مسئولیت‌های خانوادگی «۲».

2. کاهش شدید تعاملات و گفتگوهای چهره به چهره میان اعضای خانواده «۲».

3. ایجاد روابط پنهانی و نامتعارف که به بی‌اعتمادی و خیانت منجر می‌شود «۱».

4. تغییر در نظام ارزشی خانواده و ایجاد شکاف نسلی میان والدین و فرزندان «۱».

۳.۲. آسیب‌های روانی-رفتاری: از انزوا تا اعتیاد

فرهنگ حاکم بر شبکه‌های مجازی و ماهیت تعاملات در آن، پیامدهای منفی متعددی بر سلامت روان و رفتار کاربران، به‌ویژه جوانان، بر جای گذاشته است.

اعتیاد به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی اعتیاد به اینترنت به عنوان یک اختلال روان‌شناختی، گستره وسیعی از مشکلات رفتاری و کنترل انگیزه را شامل می‌شود «۶». این نوع اعتیاد که با معیارهایی چون ناتوانی در کنترل زمان استفاده، احساس بی‌قراری در هنگام عدم دسترسی و دروغ گفتن درباره میزان استفاده شناخته می‌شود، می‌تواند به مشکلات جدی تحصیلی، شغلی و خانوادگی منجر شود «۱، ۶». جوانان و نوجوانان، به دلیل ویژگی‌های سنی، بیشترین گروه در معرض خطر این نوع اعتیاد هستند «۱».

تأثیر بر روابط همسران وابستگی به شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به سردی روابط عاطفی، نارضایتی از زندگی مشترک و افزایش آمار طلاق منجر شود «۱، ۲». از منظر جامعه‌شناسی خانواده، داده‌های موجود «۲» حاکی از آن است که شبکه‌های اجتماعی در حال تبدیل شدن به یک متغیر مستقل و معنادار در تحلیل نرخ طلاق در جوامع غربی هستند. این فضاها نه تنها «روابط جایگزین» را تسهیل می‌کنند، بلکه با ارائه الگوهای غیرواقعی از زندگی مشترک، سطح رضایتمندی را نیز دستخوش فرسایش کرده و زمینه را برای مقایسه‌های نادرست فراهم می‌آورند «۱». از سوی دیگر، این شبکه‌ها با تسهیل برقراری ارتباطات نامتعارف و پنهانی، زمینه‌ساز خیانت‌های زناشویی شده و اعتماد را در میان همسران تضعیف می‌کنند «۲».

پیامدها بر روابط والدین و فرزندان گسترش این شبکه‌ها به تعمیق "شکاف نسلی" میان والدین و فرزندان دامن زده است «۱». بسیاری از والدین به دلیل عدم برخورداری از سواد رسانه‌ای مدرن، از دنیای مجازی فرزندان خود دور افتاده‌اند و زبان مشترکی برای گفتگو با آن‌ها ندارند «۲». این امر موجب کاهش شدید تعاملات چهره به چهره و گفتگوهای درون‌خانوادگی شده است. در حالی که والدین و فرزندان ساعت‌های متمادی در کنار یکدیگر می‌نشینند، اما هر یک در دنیای مجازی خود غرق شده‌اند و ارتباطی واقعی میان آن‌ها برقرار نیست «۱».

به طور خلاصه، دلایل اصلی ایجاد تنش‌های خانوادگی ناشی از شبکه‌های اجتماعی عبارتند از:

1. صرف زمان طولانی در شبکه‌های مجازی و غفلت از

نسبت به خشونت، الگوبرداری رفتاری و کاهش حس همدلی با قربانیان منجر شود « ۳ ». یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد جوانانی که بیشتر در معرض محتوای خشونت‌آمیز قرار می‌گیرند، احتمال بروز رفتارهای پرخاشگرانه در آن‌ها به طور قابل توجهی افزایش می‌یابد. این پژوهش‌ها همچنین نشان داده‌اند که پسران به طور معمول تعاملات بیشتری با محتوای پرخاش یا هیجانی دارند « ۳ ». همچنین، دسترسی آسان و بدون محدودیت به محتوای جنسی، زمینه‌ساز بروز انحرافات جنسی، روابط نابهنجار و بزهکاری در میان نوجوانان می‌شود « ۱، ۲ ».

پیامدهای این اعتیاد را می‌توان در دو بعد اصلی روان‌شناختی و رفتاری-اجتماعی دسته‌بندی کرد که در جدول زیر به تفصیل تشریح شده‌اند:

پیامدهای روانی	پیامدهای رفتاری و اجتماعی
افسردگی و اضطراب « ۲ »	کاهش فعالیت‌های بدنی و بی‌توجهی به سلامت « ۲ »
کاهش اعتماد به نفس « ۲ »	غفلت از مسئولیت‌های شغلی و خانوادگی « ۲ »
احساس تنهایی و انزوا « ۱، ۲ »	کاهش معاشرت و از دست دادن دوستان واقعی « ۲ »

یکی از مفاهیم کلیدی در این زمینه، پدیده "تنهایی جمعی" است « ۲ ». کاربران در شبکه‌های اجتماعی، با وجود آنکه در کنار هزاران نفر دیگر حضور دارند، در عمل کنش‌هایی فردی و تنها انجام می‌دهند. این حضور تنها در کنار دیگران، نه تنها از احساس انزوای فردی نمی‌کاهد، بلکه می‌تواند آن را تعمیق بخشد و جایگزین روابط چهره به چهره و صمیمی در دنیای واقعی شود « ۲ ».

مواجهه با محتوای نامناسب و بروز رفتارهای پرخطر شبکه‌های اجتماعی، نوجوانان و جوانان را به شکلی کنترل‌نشده در معرض محتوای نامناسبی چون خشونت و مسائل جنسی قرار می‌دهند « ۳ ». مواجهه مکرر با صحنه‌های خشونت‌آمیز می‌تواند به "کاهش حساسیت"

۳.۳. آسیب‌های هویتی و فرهنگی: بحران در ارزش‌ها

فضای مجازی به دلیل ویژگی‌هایی چون گمنامی و سیال بودن، به عرصه‌ای برای به چالش کشیدن هویت و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی تبدیل شده است.

بحران هویت و ازهم‌گسیختگی خود فضای سایبر، به عنوان یک صحنه اجتماعی و فرهنگی، فرد را در موقعیت‌های متنوعی از نقش‌ها و سبک‌های زندگی قرار می‌دهد و فرآیند شکل‌گیری هویت را، به‌ویژه در دوران نوجوانی، پیچیده می‌سازد « ۱ ». این امر، در یک چارچوب نظری پست‌مدرن، می‌تواند به پدیده "ازهم‌گسیختگی خود" « fragmentation of the self » منجر شود. امکان ایجاد شخصیت‌های چندگانه و ناشناس، جوانان را در برابر تأثیرپذیری از سبک‌های زندگی غربی که گاه در تعارض با هویت ایرانی-اسلامی قرار دارد، آسیب‌پذیر می‌سازد « ۱ ». این تعارض میان ارزش‌های دنیای مجازی و دنیای واقعی، می‌تواند به سردرگمی هویتی و تضعیف نظام

ارزشی فردی و اجتماعی منجر شود.

تحلیل یافته‌های این بررسی نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی مجازی، در کنار مزایای ارتباطی خود، به یک پدیده اجتماعی پیچیده با پیامدهای آسیب‌زای چندبعدی تبدیل شده‌اند. از این رو، مواجهه مؤثر با این چالش‌ها نیازمند ارائه راهکارهای مبتنی بر شواهد و همکاری همه‌جانبه نهادهای اجتماعی است.

یافته‌های کلیدی این مقاله نشان داد که استفاده نادرست و کنترل‌نشده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، بنیان خانواده را از طریق ایجاد تنش‌های زناشویی و تعمیق شکاف نسلی تضعیف می‌کند. در بعد روانی-رفتاری، این پدیده به ظهور اعتیاد اینترنتی، انزوای اجتماعی و ترویج رفتارهای پرخطر در میان جوانان دامن می‌زند. همچنین در سطح فرهنگی، با ایجاد بحران هویت و تضعیف ارزش‌های بومی، سلامت اجتماعی را به مخاطره می‌اندازد. بر این اساس، رویکرد مقابله‌ای نباید صرفاً محدود به محدودیت و ممنوعیت باشد، بلکه باید بر توانمندسازی و آگاهی‌بخشی متمرکز گردد.

برای پیشگیری و مقابله با آسیب‌های ذکر شده، راهکارهای زیر که مبتنی بر یافته‌های منابع است، پیشنهاد می‌شود:

1. افزایش سواد رسانه‌ای: برگزاری دوره‌های آموزشی برای خانواده‌ها، جوانان و نوجوانان به منظور آشنایی با فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی و ترویج استفاده صحیح، آگاهانه و مسئولانه از این ابزارها «۱، ۸».

2. نقش‌آفرینی نهاد خانواده: تقویت ارتباط عاطفی و

کمرنگ شدن ارزش‌های دینی و اجتماعی شبکه‌های اجتماعی به ابزاری قدرتمند برای «امپریالیسم فرهنگی» و تحمیل ارزش‌ها، هنجارها و سبک زندگی غربی به کشورهای دیگر تبدیل شده‌اند «۲». محتوای منتشرشده در این فضاها، اغلب ارزش‌هایی مغایر با فرهنگ خودی، مانند مصرف‌گرایی افراطی و فردگرایی را ترویج می‌کند. پژوهش‌ها در بافت اجتماعی ایران، به‌ویژه در میان جوانان شهر کرمانشاه، نشان داده است که مدگرایی یکی از پیامدهای برجسته استفاده از این شبکه‌هاست «۴». این فرآیند به تدریج موجب کمرنگ شدن ارزش‌های دینی و اجتماعی در میان جوانان شده و هنجارهای سنتی خانواده و جامعه را تضعیف می‌کند «۱، ۶».

شکل‌گیری دوستی‌های آسیب‌پذیر این گمنامی «Anonymity» که در بخش قبل به عنوان یکی از ویژگی‌های کلیدی فضای مجازی معرفی شد «۲، ۴»، مستقیماً به پدیده جامعه‌شناختی «بازداری‌زدایی» disinhibition منجر می‌شود. این فرآیند، که در آن هنجارهای اجتماعی و فردی تضعیف می‌شوند، بستر اصلی شکل‌گیری «دوستی‌های آسیب‌پذیر» است که امنیت روانی جوانان را به مخاطره می‌اندازد «۶». در این فضا، افراد بدون ترس از قضاوت یا شناسایی، اطلاعات شخصی خود را به اشتراک می‌گذارند. این روابط که اغلب بر پایه‌ای سست بنا شده‌اند، می‌توانند به سادگی به بستری برای سوءاستفاده‌های عاطفی، مالی و حتی جنسی تبدیل شوند «۶».

۴. نتیجه‌گیری و راهکارها

این فناوری بهره برد و آسیب‌های آن را به حداقل رساند.

گفتگو میان والدین و فرزندان، نظارت هوشمندانه و همدلانه بر فعالیت‌های مجازی فرزندان «به جای کنترل سخت‌گیرانه» و ایجاد محیطی امن و صمیمی در خانه برای کاهش گرایش جوانان به پناه بردن به فضای مجازی «۱، ۷».

۵. منابع

۱. علی اکبری، نگین و ناصری زرنیدی، زینب «۱۳۹۸»، «تأثیر فضای مجازی بر آسیب‌های اجتماعی جوانان و نوجوانان، پیشگیری و راهکار آن»، مجله پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، سال دوم، شماره ۱۶.

۲. پایگاه گنجینه معارف «۱۳۹۵»، «آسیب شناسی شبکه های اجتماعی»، قابل دسترس در وبسایت گنجینه معارف. «مقاله در اصل به نقل از مجله پایش سبک زندگی، ش ۱ ذکر شده است».

۳. محمدی، مهدی «۱۴۰۲»، بررسی تأثیر خشونت و مسائل جنسی موجود در شبکه‌های اجتماعی بر رفتار و باورهای دانش‌آموزان ۱۸-۱۳ ساله شهر زنجان، پایان نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی اجتماعی، دانشگاه پیام نور مرکز قشم.

۴. احمدی، حبیب؛ منصوری، فردین؛ شاه چراغ، سید علی «۱۳۹۱»، «بررسی ابعاد آسیب زای استفاده از شبکه های اجتماعی مجازی در میان جوانان شهر کرمانشاه»، دو فصلنامه مشارکت و توسعه اجتماعی، دوره ۱، شماره ۲، صص ۲۱-۱.

۳. تولید محتوای بومی: حمایت دولت و نهادهای فرهنگی از ایجاد و توسعه شبکه‌های اجتماعی داخلی و تولید محتوای سالم، جذاب و متناسب با ارزش‌های فرهنگی ایرانی-اسلامی به عنوان جایگزینی برای پلتفرم‌های خارجی «۱، ۸».

۴. تقویت نهادهای اجتماعی: فراهم کردن فرصت‌های واقعی برای پر کردن اوقات فراغت جوانان از طریق تشویق به مشارکت در تشکلهای، انجمن‌های ورزشی، فرهنگی و گروه‌های همسالان در دنیای واقعی «۱، ۸».

۵. قانون‌گذاری و نظارت: ایجاد و تقویت سامانه‌های هوشمند برای پایش فضای مجازی، مقابله جدی با جرائم سایبری و تولیدکنندگان محتوای مخرب و تدوین قوانین شفاف برای حفاظت از حریم خصوصی کاربران و امنیت ملی «۱، ۲».

در نهایت، باید تأکید کرد که مواجهه مؤثر با پدیده پیچیده شبکه‌های اجتماعی نیازمند یک رویکرد جامع، هماهنگ و چندوجهی است. موفقیت در این مسیر در گرو همکاری و مسئولیت‌پذیری تمام نهادهای اجتماعی، از خانواده و نظام آموزشی گرفته تا رسانه‌ها، سیاست‌گذاران فرهنگی و نهادهای انتظامی و قضایی است. تنها با چنین رویکردی می‌توان از ظرفیت‌های مثبت

۵. شهابی، محمود و بیات، قدسی « ۱۳۹۱ » ، «اهداف انگیزه‌های عضویت کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی» مطالعه‌ای درباره جوانان شهر تهران « ، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات فرهنگ و ارتباطات، شماره ۱۳.

۶. کیا، علی اصغر؛ نوری مرادآباد، یونس « ۱۳۹۱ » ، «عوامل مرتبط با گرایش دانشجویان به شبکه اجتماعی فیس بوک»، مطالعات فرهنگ و ارتباطات، سال ۱۳، شماره ۵۲.

۷. اکبری تبار، علی اکبر و هزار جریبی، جعفر « ۱۳۹۲ »

، «مطالعه‌ای در باب تأثیرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سبک زندگی و اوقات فراغت جوانان»، کنگره ملی اداره کل ورزش و جوانان شیراز و پژوهشکده علوم اجتماعی دانشگاه شیراز.

۸. معیدفر، سعید؛ حبیب پور گتابی، کرم؛ گنجی، محمد « ۱۳۸۴ » ، «اعتیاد اینترنتی: مروری بر مباحث نظری و یافته‌های پژوهشی»، فصلنامه روانشناسان ایرانی.